

Сумський державний університет

**ОСОБИСТІТЬ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА:
ПРОБЛЕМИ МИНУЛОГО І СЬОГОДЕННЯ**

Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 2
(Суми, 18 квітня 2016 року)

Суми
Сумський державний університет
2016

7. Логвин Г.Н. Чернигов, Новгород-Северский, Глухов, Путивль. – М., 1980.

8. Лазаревский А. Гетманские дома в Глухове // Киевская старина. – 1898.

9. Описи Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. – К: 1997.

10. Петров Г.Т. Глухов // В путешествии по Сумщине. – Харьков, 1984.

11. Художнє лиття гармат у Гетьманщині за часів правління Івана Мазепи. – К., 2007. – 160 с.

Лагутін Б., студ. гр. ЛС-517
наук. керівник – к.і.н., доц. *Н.В. Лобко*

Історія села Лозно-Олександрівки від найдавніших часів до 1917 року

Як зазначається в фамільному архіві князів Куракіних, слобода Олександрівка Старобільського повіту Харківської губернії розташована у вузькій долині довжиною приблизно трьох верст впродовж правого боку невеличкої річки Лозної, яка впадає в річку Айдар.

Тепер селище Лозно-Олександрівка, площею 5,95 км²., розташоване на півночі Білокуракинського району Луганської області. Це одне із поселень Дикого поля. Це – наша земля, неповторна, чарівна, наша мила Слобожанщина.

Селище займає територію, яка благодатна для проживання людини. В основному чорноземні ґрунти, порівняно теплий клімат, річка Лозна, притока річки Айдар, багаті рослинний і тваринний світи. Є незначна

частина суглинистих ґрунтів та заболочених земель у заплавах річки Лозної.

На території селища виявлені пам'ятки археології, історії і культури: є одне місце знаходження каменю, одне поселення епохи бронзи і раннього залізного віку, один курган, а в селі Олександрівка знайдено курган і два курганні могильники. В селі Лозному, що лежить на правому березі річки Лозної поруч з Лозно-Олександрівкою, знайшлася стоянка верхнього палеоліту.

Найдревнішими пам'ятками на території району є стоянки палеоліту і мезоліту, які датуються 35-8000 тис. років до н.е. Стоянки палеоліту знаходяться високо над водою. Знахідки із культурного шару, у вигляді , лежать на поверхні, тобто вони або із розпорошеного шару, наприклад, біля села Шарівки або із зруйнованого глибокою оранкою – селище Лозно-Олександрівка, село Лозне. Вік таких знахідок вчені визначають візуально-топологічно, за характером знарядь із кременю. За геологічною класифікацією стоянки належать до періоду верхнього плейстоцену – останнього заледеніння Землі. І коли вже почалося потепління, і льодовики поступово відступали, у цей час і розпочинається освоєння людиною долин річок. Це були групи мисливців на тварин, що скупчувались на багатих пасовищах. Там з'являлися і люди, які споруджували собі легкі житла із облаштуванням у них місць для збереження вогню. Такі селища виникли на високих місцях. Саме така топографічна ситуація зафіксована на стоянці біля селища Лозно-Олександрівки. Вона виникла близько 35-30 тис. років тому в закруті річки Лозної на високому місці. В результаті глибокої до предматерика (суглинку), оранки, на поверхні виявлені знаряддя із кременю, дрібні уламки кісток древньої фауни.

Більш мініатюрні знаряддя із каменю належать до епохи мезоліту (III – II тис. до н.е.), бо техніка обробки і

виготовлення знарядь та їх вигляд змінились. Таку стоянку мезоліту знайдено і біля Лозно-Олександрівки. Люди, що проживали 12 – 8 тис. років тому на березі річки Лозної, займалися рибальством, полюванням збиранням річкових молюсків. Вони жили невеликими групами, про що свідчать невеличкі майданчики, близько 1500 кв.м.

Пам'яток останнього періоду кам'яного віку – неоліту на території нашого селища, його земель не виявлено.

Більш древні племена – древньо-ямна культура – насипали кургани далеко в степу, на високих річкових і балочних водорозділах. Саме такі кургани виявлені у Лозно-Олександрівці і Олексаполі.

Племена епохи бронзи, що проживали в поселеннях, залишили і курганні могильники. Таких два могильника знайдено біля села Олексапіль на березі річки Лозної. Це село відноситься до Лозно-Олександрівської селищної ради. Могильники-кладовища функціонували приблизно з 3 тис. років до н.е. і до кочівницького середньовіччя X – XIV ст.

Про перебування середньовікових кочівних народів, яких називають у літературі пізніми тюркомовними кочівниками X – XIII, XIV ст., свідчать окремі знахідки на поверхні курганів, що розорюються. Візуально на місцевості кочівницькі кургани можна визначити по деревині, яка обвуглилася, а ще по наявності у ґрунті кургану крейджаної підсипки.

Сліди початку заселення території нашого району, в тім числі і Лозно-Олександрівки, раннім козацтвом датуються вченими XVII – XVIII ст. Фіксуються вони по керамічних матеріалах, які знайдені в селах району. В середині XVI на початку XVII ст. на території краю вже знаходились загони українських і донських козаків, які займалися промислом. Постійне перше поселення було в

північній частині нашого краю, яка увійшла в склад Слобідської України.

Історичні факти свідчать, що в другій половині XVI ст. запорожці беруть активну участь не тільки в захисті Дикого поля від татарських набігів, але і в його освоєнні.

Варто зазначити, що ще до азовських походів Петра I існувало черкаське поселення Тарабанове, а на півночі краю слобідські козаки заснували поселення Писарське, яке знаходилося в трьох верстах від нинішньої Лозно-Олександрівки.

Наш край, відомий на ті часи як Дике поле, став для наших предків останньою гаванню в пошуках кращої долі серед розбурханого житейського моря. Тут, у безмежних степах, кожен крок вимагав боротьби і битви, і всі були воїнами, що всотали звичку до цієї боротьби ще з материнським молоком.

З історичних довідок відомо, що в середині XVII ст. в трьох верстах від нинішньої Лозно-Олександрівки, на місці так званого Писарського (в післявоєнні роки до 1976 р. – піонерський табір та будинок для малорозвинених дітей) була слободка Лозна. Після чуми 1718 року жителі Лозної розбрелися, вирішивши, що місце їх проживання нещасливе.

За народною версією, два брата (старшого звали Олександром) прибилися через деякий час до берегів нашої річки. Вони поселились на правому березі, на місці теперішнього Будинку дозвілля. Потім прибули ще люди. І згодом виникла слобода.

Але основне заселення нашого мальовничого краю в Дикому полі припадає на першу половину XVIII ст. На землі, подаровані князю Б.О.Куракіну після придушення козацько-селянського повстання під керівництвом Кіндрата Булавіна, прибували бігли люди, кріпаки, козаки з Чернігівської, Полтавської, Київської, Воронежської

губерній Росії. Найбільш активно займався освоєнням своєї вотчини князь Олександр Борисович Куракін. Лозно-Олександрівка також входила в його володіння.

У 1758 році жителі села через урядника попросили дозволу вибудувати дерев'яну церкву в честь Олександра Свірського, ім'я якого носив князь Олександр Борисович. Церква ця по приходу вважалася досить обширною. Цей храм побудований сажнів за 10 від колишнього на майдані в центрі слободи. На місці старого храму знаходилася маленька дерев'яна капличка. Це було в 1817 році. При церкві було 202 десятини землі. Кількість прихожан, а значить і жителів села в 1800 році становила 1420 чоловік. За даними Харківської державної наукової бібліотеки ім. Короленка в 1864 році в Олександрівці вже було 365 дворів, 1164 чоловіків і 1201 жінка.

Олександрівкою село назване в честь трьох Олександрів: з перших прибувчих братів – старшого Олександра, в честь преподобного Олександра Свірського (1448 – 1533) – засновника Олександро-Свірського Монастиря, який знаходиться в 20 верстах від Ладозького озера, і в честь князя Олександра Борисовича Куракіна – володаря Лозно-Олександрівки. Річку поселенці назвали Лозною, тому що її береги були порослі лозою. Слобода стала називатися Лозно-Олександрівкою від назви річки і імен трьох Олександрів.

Процес заселення Дикого поля відбувався в період 1734-1760 років.

Процес освоєння земель у Дикому полі нашими пращурами проходив досить цікаво. Про це, зокрема, повідомляє відомий історик Слобожанщини Дмитро Багалій. До речі, це саме за його сприяння було надруковано в журналі «Киевская старина» за 1887р. унікальний лист про черкаські слободи князів Куракіних, а саме: Білокуракине, Олександрівку, Танюшівку.

Великий вчений досить активно вивчав ситуацію у куракінських слободах. Ось що він пише про заселення: «В панських слободах піддані мали доволі землі, особливо на південних просторах Слобожанщини. Ось, наприклад, які звістки маємо про три українські слободи князя Куракіна у Валуйській окрузі Острогозького полку в кінці XVIII ст.. До цих трьох слобод належало землі в окрузі до 500 верст. Мешканці слобод жили не дуже-то заможнo, а хуторяни навпаки дуже багато – вони навмисне й селилися на хуторах, щоб жити односібнo від слобожан. Заможніші з них мали багаті хлібні запаси: жита що 100 четвертей, пшениці теж до 100, вівса до 300, гречки 50, ячменю 150, середні мали половину сього, а бідні – одну третину і то не всіх хлібів».

У другій половині XIX ст. переселенці почали терпіти безземелля, тісноту, їх стали обсідати злидні. В пошуках кращої долі люди почали виїздити. Це не минуло і Лозно-Олександрівку. Переселенський рух розпочався давно, але тільки у 1908 році Харківське губернське земство звернуло на це увагу. Через земства, волосні управи (їх центри на той час знаходилися в Олексіївці, Павлівці, Білокуракиному, Танюшівці, Тимоновому і в нашій Олександрівці) було з'ясовано причини міграції населення.

Селяни тікали на чужину тому, що бракувало робочої скотини, хліборобського знаряддя, псування нив шкідниками, збільшення ярів, пісків. Великої шкоди завдавали тягар непомірних податків, утиски панів, зокрема князя Куракіна, низька культура, безграмотність селян. Та й на чужині наші земляки не знаходили щастя. Знесилені тяжкою працею, хворобами, без грошей вони поверталися додому і поповнювали лави бідняків, і йшли в найми до пана. Були й такі селяни, що йшли на промисел в інші губернії.

Князь Куракін змушений був у 1804 році продати свої маєтки у Білокуракиному, Павлівці і ще 22 хуторах тому, що він потрапив у фінансову скруту.

Пізніше слобода Олександрівка з хуторами і 1700 душами поселення і з 28000 десятинами родючого чорнозему була куплена паном А.В. Марковим. Після цього слобода тривалий час була у володінні дворянського роду Муханових. Один з Муханових – Ігнат Калинич – перебував безвідлучно при Петрі Великому і був одним з шаферів при його шлюбі з Катериною І. Правнук його – сенатор Олексій Ілліч Муханов, що помер у 1839 році, був уже власником Олександрівки. Камергер Микола Олексійович Муханов доставив у Олександрійський храм багату ризницю в 1000 рублів. В епоху звільнення селян Микола і Володимир Олексійовичі Муханови володіли тут близько 23 тис. десятин землі.

Родина Муханових робила великі пожертви на церкву. З кожним роком храм в Олександрівці ставав все величнішим і багатшим. Він мав власну землю, а духовенство відзначалося високою освіченістю. Ще й до цього часу старожили селища пам'ятають неповторний церковний дзвін, який лунав у Великодні дні протягом всього тижня чарівним і незабутнім передзвоном. Його чути було на відстані 20-25 кілометрів.

У період революції і громадянської війни церква працювала, а в 30-ті роки зазнала повної руйнації. Церкву зруйнували і побудували на її місці селищний Будинок культури.

В кінці XIX ст. землі слободи стали належати княгині Мещерській, яка мешкала в Петербурзі. Помістям керував урядник Силенко, жорстокий і нещадний. За все це і помстився селянин Мережко, вбивши Силенка. У 1900 році княгиня від'їхала до Петербурга і передала землі панам Попову та Грузинському, що лежали на лівому

березі річки Лозної. За часів їх панування виникли невеликі села, які стали називатися в їх честь – Грузинкою і Попівкою. Нині Грузинка відноситься до Лозно-Олександрівки, а Попівка називається Олексапілем. Людей пани закупили з інших губерній. Селяни терпляче зносили панське знуцання. Щоправда, час від часу, вони повставали. Так, у 1905 р. як згадувала очевидець А.М.Назарова, щоб придушити черговий селянський бунт з губернії викликали драгунський полк.

В п'яти-шести верстах від Попівки (нині Олексапіль), що тягнеться понад річкою, виникли нові поселення в першій половині ХІХ ст. Вони належали пані Кудрячевській і пану Петровському. По суті, це поселення було одне, але розділялося на дві частини.

Перша частина належала пані Кудрячевській і називалась Кудрячевкою. Свої землі Кудрячевська заселила селянами, яких виміняла за собак в Тамбовській та Ростовській областях.

Одного разу пані їхала зі слободи Лозно-Олександрівка на хорошій кареті і добрих конях. Коли вони спустилися нижче Попівки, на попас (так люди звали ці місця, тому що там пасли корів) коні чомусь понесли карету з великою швидкістю. Візник не міг здержати їх. Карета з'їхала зі шляху. Коні, чимось злякані і збуджені, неслися, не бачачи нічого, і вскочили у велике бездонне джерело води. І коні, і пані Кудрячевська, і візник з каретою – всі потопили. Мешканці села не змогли їх там знайти. Таке глибоке було джерело.

Після загибелі пані на селі керували її родичі до самої революції 1917 року.

Друга частина села називалась Петровським. Пан Петровський купив собі селян у Московській губернії. Жив він у Петербурзі. На селі господарювали урядник за урядником. Після революції 1917 р. і громадянської війни

тут утворилися два колгоспи, а потім об'єдналися в один. І село стало називатися лише Петровським (нині Петрівка).

Через річку від Петровська землі належали пану Фірсу, який був німцем. Старші мешканці села розповідали, що Фірс був добрим хазяїном. Його землі були пориті каналами, щоб стікала вода, і осушувались землі. В маєтку були насаджені хороші сади з багатим асортиментом фруктів. Фірс наймав селян до себе працювати. Мешканці згадували, що він був чесним, добрим і порядним паном. Добре годував найманців і платив непогано. А мешканка Ясенко Параска Микитівна, 1906 року народження, розповідала, що її матір наймали годувати своїм молоком грудну дитину Фірса. Жила вона в покоях пана, в чистоті і добрі, лише годувала дітей – свою і Фірсову.

Перед революційними днями Фірс виїхав. Потім в маєтку Фірса була перша комуна. Вона проіснувала два чи три роки. Ще пізніше – дитячі будинки для сиріт, школа для малорозвинених дітей, піонерський табір. У 80-ті роки маєток був зовсім зруйнований.

В кінці XIX ст. в Лозно-Олександрівці була відкрита церковно-приходська трьохрічна школа. Її приміщення знаходилось біля церкви (нині Будинок дозвілля). У ці ж часи діяла і Мар'їно-Олексапільська школа на території нинішньої, так званої в народі, Грузинки. Ця школа існувала до 80-х років.